

Postpenalni prihvata kroz osposobljavanje osuđenika kao faktor smanjenja recidivizma*

Milica Simović

Posljednjih godina veoma je diskutovano na temu doprinosa tretmanskih aktivnosti kao ključnih faktora resocijalizacije osuđenika, koji pored prevaspitne funkcije svoju ulogu pronalaze i u smanjenju stope recidivizma i olakšanju reintegracije bivših osuđenika u društvo. Kao najčešće postavljeno pitanje, pitanje recidivizma osuđenika, dovedeno je u vezu sa brojem faktorima koji doprinose njihovom povratu, ali kroz neobjašnjenje glavnih postulata postpenalnog prihvata, kao efikasnih programa koje bi svaki osuđenik po uzlasku iz zatvora trebalo da uživa. Šta je postpenalni prihvata, koliko doprinosi opstanku osuđenika što duže na slobodi, sa kakvim poteškoćama se susreće i kakva je njegova perspektiva, glavna su pitanja kojima se bavi rad, u cilju doprinosa podizanju svesti široj zajednici o ovoj kompleksnoj, nedovoljno istraženoj kriminološkoj oblasti.

KLJUČNE REČI: postpenalni tretman / radno angažovanje / stručno osposobljavanje / recidivizam / resocijalizacija

Uvod

Jedan od najvažnijih segmenata zatvorskih ustanova širom sveta pa i Republike Srbije predstavlja pružanje različitih vidova pomoći i podrške osuđenim licima tokom trajanja kazne zatvora, a u vezi sa njihovim otpuštanjem na slobodu (Ignjatović, 2018). U cilju prevaspitanja osuđenika, a delovanjem prvenstveno na njihovu ličnost kroz usvajanje društvenih obrazaca ponašanja, zatvorske ustanove primenjuju brojne aktivnosti koje oslikavaju zatvorski tretman koji prema članu 6 Pravilnika o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica („Službeni glasnik RS“, broj 66/2015-33) predstavlja „primenu svih

---

* Korespondencija: Milica Simović, master pravnik, simovic.milica17@gmail.com

predviđenih aktivnosti – planiranih metoda, tehnika i postupaka preduzetih sa ciljem da osuđeni usvoji društveno prihvatljiv sistem vrednosti i ovlada veštinama za uspešno uključivanje u zajednicu kako ubuduće ne bi činio krivična dela“.

Iz navedene definicije možemo zaključiti da se pominje samo sprovođenje tretmanskih aktivnosti tokom izdržavanja kazne, gde se odmah stavlja kraj na proces resocijalizacije po izdržavanju kazne zatvora. Upravo iz tog razloga, postpenalni tretman treba shvatiti kao završnu fazu resocijalizacije, ključnu za opstanak osuđenika na slobodi, kroz uzdržavanje od ponovnog činjena krivičnih dela (Batrićević & Srnić, 2013). Izlazak iz zatvora nakon izdržanih dugotrajnih kazni može predstavljati vid šoka za osuđenike koji bi se po izlasku veoma teško prilagodili uslovima slobodnog života i koji bi zbog straha od nove sredine i nedostatka podrške pribegli ponovnom izvršenju krivičnog dela, pa se stoga upućuje na pravovremeno sagledavanje pristupa i programa koji bi u velikoj meri olakšali njihovu reintegraciju (Ignjatović, 2018).

Pregled postojeće normativne regulative o postpenalnom prihvatu

Tretman u širem značenju pored sudskog i institucionalnog obuhvata i postpenalni vid, posmatran kao završna faza resocijalizacije, koja počinje sa realizacijom najkasnije tri meseca pre isteka kazne i traje najmanje tri meseca po isteku, a sve u cilju pomoći osuđenim licima da se što brže i bezbolnije reintegrišu u tokove društvene zajednice. S obzirom da se sprovodi i pre i posle isteka kazne upućuje nas na postojanje dva oblika, unutrašnji i spoljašnji. Unutrašnji oblik podrazumeva pripremu osuđenika za izlazak na slobodu dok je još uvek u zavodu na izdržavanju kazne u periodu od šest meseci pre isteka i obuhvata psihološku podršku u vidu ohrabrivanja i podsticanja osuđenika prilikom sprovođenja programa postupanja. Sa druge strane, pomoć osuđeniku nakon izlaska iz zavoda u vidu pronalaženja smeštaja, posla, vađenja lične dokumentacije, novčane i psihološke pomoći predstavlja spoljašnji oblik postpenalne pomoći (Opus Puls, 2022).

Prema članu 185 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija („Službeni glasnik RS“, br. 55/2024 i 35/2019), zavod je dužan pre otpuštanja osuđenog sa izvršenja kazne zatvora u okviru programa postupanja, da utvrdi program pripreme za otpust i pomoći nakon otpuštanja, ukazujući time da program za otpust predstavlja sastavni deo programa postupanja. Priprema osuđenog

za otpust započinje nakon dolaska u zavod podsticanjem osuđenog na aktivno učestvovanje u pripremi za otpust, a posebno na održavanje odnosa sa porodicom, uspostavljanje i održavanje kontakta sa ustanovama i osobama koje se bave uključivanjem osuđenika za život na slobodi. Na osnovu utvrđenog programa za otpust, osuđeni će biti uključen u pojedinačni ili grupni savetodavni rad u vezi sa njegovom pripremom za otpust najranije jednu godinu, a najkasnije tri meseca pre otpuštanja, u zavisnosti od dužine izrečene kazne. U postupku izrade programa za otpust služba za tretman utvrđuje i potrebe osuđenog nakon izvršenja kazne i saraduje sa povereničkom službom, kao i organom starateljstva nadležnim prema mestu poslednjeg prebivališta, odnosno boravišta osuđenog (član 185).

Nadovezujući se na Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera („Službeni glasnik RS“, br. 55/2014 i 87/2018) ističe da ako služba za tretman proceni da postoji potreba za pružanjem pomoći osuđeniku nakon isteka kazne ili ukoliko sam osuđeni zatraži pomoć, najkasnije mesec dana pre otpusta Poverenik započinje izradu programa pomoći tokom koje saraduje sa službom za tretman i osuđenikom. Program pomoći sastavljen je od skupa mera i postupaka koje osuđeni nakon isteka kazne dobrovoljno prihvata u cilju uključivanja u tokove života na slobodi, a koji se odnose na pružanje pomoći prilikom pronalaženja smeštaja i ishrane; pružanje pomoći u ostvarivanju prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu; davanje saveta u cilju usklađivanja porodičnih odnosa; pružanje podrške i pomoći prilikom pronalaženja zaposlenja, odnosno dovršavanja školovanja ili stručnog osposobljavanja; uspostavljanje saradnje sa nadležnim centrom za socijalni rad u cilju davanja novčane podrške za podmirivanje najnužnijih potreba; pružanje podrške i pomoći u uzdržavanju od upotrebe opojnih droga i alkohola; pružanje drugih oblika pomoći i podrške (član 56 i član 57).

Značaj pružanja pomoći po izlasku osuđenika iz kaznenih ustanova

Pregledom postojeće normativne regulative kojom je definisano ko sprovodi poslove prema licima nakon izdržane kazne zatvora, kao i koji su ključni zadaci sadržani u programu pomoći, neophodno je ukazati da je postpenalni prihvata odgovornost celog društva, a ne samo određenih službi. Stvaranje i jačanje sistema postpenalnog prihvata, trebalo bi da predstavlja

multidisciplinarni pristup i sardnju kako državnog tako i javnog servisa (Batrićević & Srnić, 2013).

Boravak u zatvorskim ustanovama doveo je do prekida socijalnih kontakata, bračnih i prijateljskih veza, odvojenosti od dece, gubitka posla, koje sam osuđenik ne može samostalno savladati (Ilijić & Maljković, 2015). Pružanje pomoći osuđenima po izvršenju kazne zatvora od posebnog je značaja iz razloga što početak novog života nekima od njih može stvarati pritisak jer nisu spremni da podnesu životne poteškoće, uz istovremeno poštovanje društvenih obrazaca i normi ponašanja. Navodi se da osuđenik koji je tokom boravka u zavodima imao teškoće sa prihvatanjem tretmanskih aktivnosti, po izlasku postaje opterećeniji i samim tim prilagođavanje na nove uslove postaje otežano i stvaraju se prilike za ponavljanje dela. Stoga je važno da pored sagledavanja zakonske legislative kojom se umanjuju šanse za ponovno izvršenje dela, reguliše davanje materijalne pomoći, obezbeđuje smeštaj i pružaju pravni saveti, akcenat bude i na unutrašnjoj pomoći osuđeniku kroz ohrabrivanje, motivisanje, podsticanje i savetovanje (Dimovski & Kostić, 2011).

Kako bi se smanjio rizik od povratka u kriminalni svet trebalo bi težiti sveobuhvatnom pristupu kroz uzimanje u obzir svih aspekata ključnih za prevenciju recidivizma i postizanje rehabilitacije obuhvatajući sagledavanje života osuđenika; fokusiranje na strategije i programe usmerene na smanjenje rizika od ponovnog činjavanja kriminalnih aktivnosti; uspostavljanje saradnje između različitih organa i institucija javne vlasti; promovisanje podrške i pomoći osuđeniku nakon puštanja iz zavoda; praćenje i evaluaciju programa resocijalizacije u cilju unapređenja (United Nations Office on Drugs and Crime – UNODOC, 2020).

Kao pojava ponovnog činjavanja krivičnih dela, recidivizam ne predstavlja samo problem zatvorske prakse, već se doživljava i kao neuspeh zbog preduzetih mera usmerenih na kažnjavanje kroz istovremen tretman i rad na prevaspitanju ličnosti osuđenika (Jovanić, 2010). Ukazuje se na primenu nestandardizovanih instrumenata za procenu rizika od recidivizma što dovodi do proizvoljnih i nepreciznih procena ponašanja, sposobnosti i spremnosti na uzdržavanje od činjavanja novih krivičnih dela. Pored toga, moguće je da se kod osuđenika sa niskim stepenom recidiva poveća stepen rizika zbog uključenosti u programe tretmana zajedno sa osuđenima kod kojih je procenjen viši stepen recidiva, pri čemu se naglašava odvojenost tretmana ove dve grupe osuđenika kako ne bi došlo do neuspeha tretmana (Lattesa & Lovins, 2010, citirano kod Jovanić, 2022). Stoga, predlaže se stvaranje organizovanog, profesionalnog i institucionalizovanog postpenalog

prihvata, jer nije moguće očekivati od osuđenika koji je bio izložen kriminogenim uslovima da se bez pomoći društva izbori sa negativnim uticajima sredine koja ga je i podstakla na kriminalno ponašanje (Jovanić, 2010).

Po izlasku na slobodu, osuđenici su ranjivi i osećaju strah od promena porodičnih odnosa, društvenih obrazaca, kao i novog okruženja. Zbog dugog odsustva, nedostatka osnovnih potreba i stigme od strane društva, bivši osuđenici ostaju sami ili se priklanjaju lošem društvu, svesni da ih društvo izbegava kroz uskraćivanje uloga koje su imali pre izdržavanja kazne. Razumevanjem straha kod stanovnika lokalnih zajednica od ponovnog činjenja dela, dovodi se u pitanje nezainteresovanosti državnih organa koji bi najpre trebalo da se nađu u prvim redovima pomoći (Batrićević & Srnić, 2013). Treba naglasiti još jednom da nije moguće uspešno uključiti bivše osuđenike u tokove svakodnevnog života bez saradnje sa javnim institucijama (policija, zdravstvene ustanove, ustanove socijalne zaštite, službe za zapošljavanje) (Vasiljević-Prodanović, 2015).

Kao jasan pokazatelj da nije ostvaren cilj kažnjavanja kroz prevaspitanje osuđenika da nakon izlaska na slobodu budu reintegrirani u društvene tokove, predloženi su glavni faktori koje bi trebalo uzeti u obzir prilikom razmatranja reintegracije otpuštenih lica. Ti faktori upravo se odnose na smeštaj, radnu angažovanost, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, podršku članova porodice kao i zloupotrebu psihoaktivnih supstanci (Vasiljević-Prodanović, 2015).

Svesni situacije da uprkos naporima da se smanji povratak bivših osuđenika u društvo, smernice na normativnom planu zaostaju u praksi. Novinu koja je doneta i uliva nadu, predstavlja donošenje internog akta Uprave za izvršenje krivičnih sankcija 2021. godine kojom se propisuju smernice za izradu specijalizovanih programa pripreme za otpust i postpenalne pomoći i podrške lica na izdržavanju kazne zatvora. Postavljen cilj odnosi se na pripremu osuđenika na život na slobodi uz rešavanje primarnih pitanja koja ga čekaju odmah po izlasku iz zatvora. Planirano je da se program sprovodi između šest i 12 meseci pre izlaska na slobodu i tri do šest meseci nakon izlaska iz ustanove, uz mogućnost produženja na još šest meseci. Zaposleni u realizaciji programa predstavljaju službenici tretmana, poverenici, centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove, udruženja građana i sve ostale značajne službe na lokalnom nivou. Program obuhvata šest važnih aspekata, i to procenu potreba osuđenih i razvijanje programa pripreme za otpust; individualno savetovanje; saradnju sa spoljašnjim institucijama i organizacijama u cilju implementacije programa,

sa akcentom na uključivanju u program; grupni rad koji podrazumeva uključivanje u specijalizovane programe; finalnu procenu i kreiranje novih aktivnosti nakon otpusta; pomoć i podršku nakon otpusta (Srnić-Nerać & Vasiljević-Prodanović, 2022).

Radno angažovanje i stručno osposobljavanje osuđenika kao oblik postpenalne pomoći

Trebalo bi napomenuti još jednom da je postpenalna pomoć oblik tretmana koji započinje svoju svrhu tokom institucionalnog tretmana, a kroz pomoć osuđenima da se što uspešnije reintegrišu u tokove svakodnevnog života. Da bi otvorile svoju potpunu svrhu kažnjavanja, kaznene ustanove još dok se osuđenik nalazi na izdržavanju kazne sprovode različite prevaspitne aktivnosti za koje smatraju da bi uticale na ličnost osuđenika i pomogle mu da se nakon prinudnog izdvajanja iz društvene sredine ponovo vrati društvu, ali kao rehabilitovan, ravnopravan član. Kao završna faza resocijalizacije, postpenalni tretman u velikoj meri zavisi od primene institucionalnog tretmana. Pa stoga, ukoliko je tretman u zatvorskim ustanovama uspešno sproveden i osuđenik osposobljen da samostalno rešava probleme, u tom slučaju manja je i potreba za pružanjem postpenalne pomoći (Igrački, 2020).

Kao jedan od oblika koji nalazi svoju primenu tokom izdržavanja kazne i deluje pozitivno na celokupnu ličnost osuđenika, radno angažovanje i stručno osposobljavanje osuđenika može se okategorisati kao osnovni preduslov njihove uspešne reintegracije. S obzirom na ukazanu posledicu zatvaranja osuđenika, kroz gubitak posla koji je obavljao pre dolaska na izdržavanje kazne, više je nego očigledno da je neophodno otkloniti predrasude o osuđenim licima i pružiti im novu šansu da pristupe tržištu rada (Vasiljević-Prodanović, 2015). Pronalazak zaposlenja omogućava bolji rad sa osuđenima i čini proces reintegracije uspešnijim, jer pružena šansa u vidu pronalaska posla i zarada na legalan način predstavljaju ključne faktore za sprečavanje činjenja novih krivičnih dela (Srnić & Vulević, 2016).

Pregledom literature uočena je veza između stručnog osposobljavanja i radnog angažovanja osuđenika, kroz isticanje da je neophodno sprovoditi programe obrazovanja u zatvoru, koji predstavljaju ključan faktor u smanjenju recidivizma i samim tim povećanju šansu za njihovu reintegraciju zbog pozitivnih efekata na zapošljavanje osuđenika. Preporučuje se prilagođavanje programa obrazovanja potrebama i sposobnostima osuđenika, kako bi se povećala šansa za zaposlenjem po izlasku na slobodu.

Od značaja je i saradnja sa poslodavcima kako bi se osiguralo da obrazovni programi koji se sprovode u zatvoru odgovaraju zahtevima tržišta rada. Redovno praćenje napretka programa obrazovanja može dopineti sagledavanju uspeha u sprovođenju tretmana što samim tim omogućava i unapređenje programa. Takođe, kao bitna stavka ističe se i širenje svesti među osuđenima da je učestvovanje u obrazovnim programima važno za njihovu buduću reintegraciju i olakšano pronalaženje posla (Batrićević et al., 2020).

Obrazovanje unutar zatvora kao oblik tretmana možemo sagledati formalno i neformalno, pri čemu realizovanje obrazovnih programa usmerenih na sticanje znanja i veština posmatramo kao formalno, dok se uticaj na promenu načina življenja kroz rad na ličnosti, razvoju odgovornosti, discipline i radnih navika posmatra kao neformalno (Flynn & Higdon, 2022, citirano kod Turudić & Malčić, 2023). Sa druge strane, rad osuđenika predstavlja pravo ali i obavezu osuđenika vaspitnog karaktera, usmeren prema korigovanju njihovih osobina ličnosti koje se radom i uvežbavanjem mogu promeniti. Sticanjem radne veštine i osposobljavanjem za određeni zanat, nakon izdržavanja kazne osuđenima se pruža veća šansa za bržim i lakšim pronalaskom posla i sticanjem sredstava neophodnih za život na slobodi (Bobić, 2011).

Ukoliko sagledamo postojeće pravne akte, počevši od Pravilnika o tretmanu, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica, kao i Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, možemo uočiti da je radno angažovanje jedan od stubova uspešnog tretmana i korigovanja kriminalnih obrazaca ponašanja. Pored prevaspitnog karaktera od velikih prednosti radne angažovanosti osuđenika su i sticanje radnih navika, osposobljavanje za određeno zanimanje, produktivno provođenje vremena u zatvoru i finansijska korist, kao značajni činioci koji mogu doprineti pronalasku posla ili nastavljanju rada i nakon izlaska iz zatvora.

Ako znamo da veliki broj kaznenih ustanova poseduje radne pogone, ne možemo a da se ne zapitamo da li ponuđeni poslovi u KPZ odgovaraju potrebama i sposobnostima osuđenika, da li poslovi i obuke za određena zanimanja odgovaraju potrebama tržišta rada, da li su osuđenici u dovoljnoj meri motivisani da se uključe u proces rada u zatvoru, kao i da li u zatvoru postoji dovoljan broj radnih mesta za sve one koji su radno sposobni i iskazuju želju za radnim angažovanjem.

Opšte poznat podatak je da se kaznene ustanove prilikom zapošljavanja osuđenika najviše oslanjaju na kapacitete, potrebe i veštine koje su

ustanovljenje kod lica prilikom njegovog prolaska kroz prijemno odeljenje a po njegovom dolasku na izdržavanje kazne zatvora. Ukoliko osuđeno lice pokaže zainteresovanost ili umeće za određeni zanat, uprava zatvora na osnovu raspoloživih kapaciteta zapošljava lice kako unutar zatvora tako i van zatvora u vidu iznajmljivanja radne snage poslodavcima. Tu nailazimo na jedno od mogućih rešenja problema nezaposlenosti osuđenika po njihovom izlasku na slobodu. Ukoliko je lice po odluci uprave zaposleno na proizvodnim poslovima (kao primer možemo uzeti zanatsku proizvodnju) i poslove obavlja kod poslodavca koji se bavi upravo proizvodnom delatnošću, a kome je dodeljen osuđenik tokom izdržavanja kazne, onda bi rešenje moglo biti obavezivanjem istog poslodavaca od strane države na zaposlenje osuđenika kroz umanjenje poreskih obaveza i davanje novčanih podsticaja, kao vid stimulisanja i pružanja pomoći kako po izlasku iz zatvora ne bi bio prinuđen osuđenik na ponovno izvršenje krivičnih dela zbog nemogućnosti ostvarenja osnovnih ljudskih potreba.

Prethodno napisano ukazuje da institucionalni tretman ne može samostalno da doprinese reintegraciji osuđenika, kao i da je od velikog značaja podizanje svesti lokalne zajednice o zapošljavanju bivših osuđenika koji su stekli određenja znanja i veštine kako bi se ne samo poboljšao kvalitet njihovog života, već kako bi se i redukovao kriminalitet (Petrović et al., 2017). Obezbeđivanjem zakonitih prihoda osuđenici nisu primorani da traže izvor na marginama društva, već dovoljno motivisani da traže posao odmah po izlasku iz zatvora i prihvaćeni kod poslodavca doprinose ostvarenju cija resocijalizacije i ponovne adaptacije na društvene uslove. Stoga, kao važan zadatak zatvorskih ustanova ističe se motivisanje osuđenika, a takođe i edukacija poslodavaca o zaposlenju i prihvatanju bivših osuđenika (Batrićević & Srnić, 2013).

Pored edukacije poslodavaca, veoma je bitno edukovati i bivše osuđenike kroz davanje smernica na koje bi trebalo obratiti pažnju prilikom traženja posla, a koje se pre svega odnose na predstavljanje sebe kao uzornog građanina spremnog na radno angažovanje. Od bitnih smernica ključnih za uspešno nalaženje posla izdvajaju se sledeće: 1) način predstavljanja diskreditovanih informacija o sebi kroz pokazivanja stvarnog kajanja; 2) prilagođavanje stila oblačenja, govora i ponašanja kako ne bi odudarao od sredine i izazivao negativne komentare; 3) informisanost o normama društva/radnog mesta; 4) smirenost i otpornost, kroz jačanje samopouzdanja prilikom odbijanja (Halushka, 2016).

Doprinos radnog angažovanja i stručnog osposobljavanja osuđenika smanjenju recidivizma

Nakon sagledavanja uloge radnog angažovanja osuđenika tokom boravka u zatvorskim ustanovama, kao i značaja rada nakon izlaska na slobodu, neophodno je istaći kakva je percepcija osuđenika po pitanju ovog veoma važnog faktora resocijalizacije. Istraživanje Centra za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć- (NEOSTART) iz 2014. godine ukazuje da praksa zatvorskim ustanova da osuđenike obučava kroz sprovođenje kurseva za usvajanje znanja i veština nije toliko pristuna. Od ukupnog uzorka (547) osuđenika, samo procenat od 19.2% se izjasnio da je prošao određenu obuku, dok se preostalih 80.8% izjasnilo da nije. Ispitanici svrstani u grupu osuđenika koja je pohađala određeni kurs ističu u 90.5% da im je značilo obučavanje. Pored važnosti postojanja i značaja obuka tokom izdržavanja kazne zatvora, od velike važnosti je bilo i sagledavanje buduće aktivnosti tražanja posla po izlasku na slobodu. Od 81% ispitanika koji su se izjasnili da će aktivno učestvovati u traženju posla, među načinima traženja najčešće su se izdvojili načini preko porodice i prijatelja, preko Nacionalne službe za zapošljavanje, oglasa, starog poslodavca. Ukazujući na probleme i stigmatu prilikom izlaska na slobodu, osuđenici su istakli da bi veća podrška državnih institucija, brisanje krivičnog dela iz kaznene evidencije, više obrazovanje kao i podrška porodice i prijatelja pomogla u velikoj meri prilikom traženja posla (Srnić et al., 2014).

Ukoliko sagledamo važnost stručnog obrazovanja i osposobljavanja osuđenika, možemo se zapitati u kojoj meri se ono sprovodi u zatvorskim ustanovama i da li uopšte usavršavanje i pripremanje osuđenika kroz sticanje veština i određenih kvalifikacija doprinosi njihovom zaposlenju i smanjenju recidiva. Nacionalna služba za zapošljavanje predstavila je 2013. godine pilot projekat pod nazivom „Podrška stručnom obrazovanju i obuci u zatvorskim ustanovama u Srbiji“ (u literaturi poznat kao VET program), čime je ukazala na značaj stručnog osposobljavanja osuđenika u zatvorima. Teme koje su obrađene odnosile su se na specifičnosti u radu sa bivšim osuđenicima, informisanje i motivaciju poslodavaca za zapošljavanje, kao i na saradnju sa lokalnim institucijama. Projekat je obuhvatio 500 osuđenika iz kazneno-popravnih zavoda u Sremskoj Mitrovici, Požarevcu i Nišu, koji su prošli kroz pet vrsta obuka sa ciljem doprinosa osposobljavanju za rad na poslovima zavarivanja, štampe, izrade nameštaja, proizvodnje povrća i izrade pekarskih proizvoda (Nacionalna služba za zapošljavanje, 2013). Navedeni programi sprovode se i danas, u svakom kazneno-popravnom

zavodu postoje radionice (mašinske, drvne, pekarske i sl.) u kojima osuđenici rade i obučavaju se za određena zanimanja.

Istraživanje sprovedeno 2017. godine u kazneno-popravnim zavodima u Sremskoj Mitrovici, Požarevcu i Nišu, težilo je sagledavanju uticaja osposobljavanja osuđenika na smanjenje recidiva. Uzorak istraživanja činile su dve grupe osuđenika, od kojih je jedna obuhvatila 284 osuđena lica koja su tokom 2012. i 2013. godine prošla kroz program obuke „Podrška stručnom obrazovanju i obuci u zatvorskim ustanovama u Srbiji“ za stolarstvo, štampanje tehnikom štampe, pekartsvo, povrtarstvo i zavarivanje, dok je druga, kontrolna grupa, obuhvatila 284 osuđenika izabrana po sistemu izvršenog istog krivičnog dela kao osuđenici iz prve grupe, pri čemu su obe grupe sačinjene od lica koja su izdržala kaznu zatvora do 31.12.2016. godine. Rezultati istraživanja ukazali su da i pored očekivanog doprinosa stručnog osposobljavanja na lakši pronalazak posla po izlasku iz zatvora, razlike u povratu između lica koja su učestvovala u VET projektu i onih koja nisu imala edukaciju i dodatno osposobljavanje nema, s obzirom da su obe grupe u jednakom broju od 18.4% recidivirale. Takođe, istaknuto je i da nema razlike u odnosu na vrstu obuke koju je osuđenik prošao, što ukazuje da sprovođenje VET programa nije dovoljno (Stevanović et al., 2018).

Pored navedenih rezultata istraživanja koji govore u prilog tome da ne postoje razlike u recidivu u odnosu na to da li je osuđenik prošao stručnu obuku ili ne, pregledom literature nailazimo na istraživanje sprovedeno 2016. godine u kazneno-popravnom zavodu u Sremskoj Mitrovici, koje je težilo sagledavanju uticaja koji obrazovni proces ima na redukovanje recidivizma i promenu obrazaca ponašanja osuđenika. Uzorak je obuhvatio 120 osuđenika koji su podeljeni u dve grupe koje se razlikuju po uključenosti u obrazovni proces. Rezultati istraživanja ukazuju da kada se radi o uticaju stručnog obrazovanja na smanjenje recidiva razlike ipak postoje. Grupa ispitanika uključena u određeni obrazovni program ukazala je na manji rizik od recidiva, veće zalaganje tokom rada, promene životnog stila i ponašanja na bolje prema drugim osuđenicima tokom trajanja kazne, uključenost u povoljniji tretman koji čine određene pogodnosti, manju disciplinsku kažnjavanost, kao i bolje raspolaganje novcem. Zbog pozitivnih rezultata na koje je istraživanje ukazalo, predložene su smernice koje bi trebalo praktikovati u radu sa osuđenim licima, a odnose se na motivisanje i ohrabrivanje osuđenika da učestvuju u programima obrazovanja, razvoj programa stručnog obrazovanja i osposobljavanja za određena zanimanja na tržištu rada, kako bi se ukazala mogućnost bržeg

pronalaska posla po izlasku iz zavoda, kao i uvođenje specijalizovanih programa (Ilijić, 2016).

S obzirom na veliku zastupljenost autora koji su se bavili značajem VET programa, neophodno je istaći rezultate istraživanja sprovedenog 2019. godine koji ukazuju da je program obuke i obrazovanja efektivan samo za niskorizične bivše osuđenike. Istaknuto je da je smanjenje recidiva povezano sa kapacitetom sposobnosti osuđenika da po izlasku sa izdržavanja kazne u najkraćem roku pronađu posao, kao i da će na pronalazak posla uticati faktori povezani za vrstu posla koji bi radio po izlasku na slobodu, ali i ekonomski uslovi. Da bi VET programi mogli da odgovore na izazove, potrebe i rizike bivših osuđenika, neophodno je kreirati specijalizovane i sveobuhvatne programe (Cale et al., 2019, citirano kod Vujičić, 2023).

Još jedno od mnogih istraživanja sprovedeno je tokom 2022. godine u kaznenom zavodu u Minesoti i težilo je sagledavanju uloge stručnih programa smanjenju recidiva. Uzorak su činile dve grupe osuđenika, od kojih je prva obuhvatala lica kojima je izdavan sertifikat, diploma ili licenca po sticanju stručne spreme tokom trajanja kazne na poslovima izrade ormara, farbanja, dekoracije i kozmetologije, dok je druga obuhvatala lica koja su tokom trajanja kazne zatvora imala iste uslove za sticanjem stručnog znanja na istim ili sličnim poslovima, ali koja nisu učestvovala u navedenim programima. Rezultati su ukazali na veliki značaj sprovođenja obuka tokom trajanja kazne zatvora, s obzirom da je grupa obučених osuđenika imala nižu stopu recidiva, višu stopu zaposlenosti, veći broj radnih sati i veće dnevnice (McNeeley, 2023).

Pregledom literature i sagledavanjem rezultata navedenih istraživanja neophodno je istaći da recidivizam nije jedino merilo za uspeh u reintegraciji osuđenika, već se u obzir moraju uzeti i pozitivne promene koje sprovođenje stručnih obuka i programa ima na individualnom planu osuđenika. Pored smanjenja prilika za ponavljanjem kriminalnih aktivnosti, od značaja su i pružanje prilike za sticanjem korisnih veština koje mogu doprineti pronalasku posla, čime se postiže ekonomska stabilnost bivšeg osuđenika, ali i povećava samopouzdanje kroz osećanje korisnosti i produktivnosti.

Zaključak

Razmatranje literature o postpenalnom prihvatu ukazuje na postojanje nedoslednosti prilikom njegove realizacije po izlasku osuđenika na slobodu. Postavlja se pitanje o tome da li je prisutno kvalitetno ulaganje u resocijalizaciju osuđenika tokom boravka u zatvorima i da li postoji dobro organizovan sistem postpenalne podrške, ako smo svedoci da je nakon izlaska na slobodu i pored svih aktivnosti usmerenih na njihovu lakšu reintegraciju procenat povrata veći.

Stevanović (2020) ukazuje na neophodnost stavljanja fokusa na postpenalni prihvata, resocijalizaciju i reintegraciju osuđenika kroz objašnjenje da od uspešnosti ovih instituta zavisi uspešnost kriminalne politike svake države. Izlazak osuđenika na slobodu treba shvatiti kao izazov i prioritet treba usmeriti na osmišljavanje programa koji bi potpomogli osuđeniku da pronađe sebe i svoju društvenu ulogu. Pored podrške državnih institucija i lokalnih udruženja građana, treba osvestiti i poslodavce o značaju prevazilaženja negativnih konotacija o zapošljavanju bivših osuđenika i pružanju druge šanse.

Praktične smernice u cilju boljeg realizovanja postpenalnog prihvata odnose se na kreiranje pripreme za otpust na način da svaki osuđenik ima dodeljenog mentora koji svoj rad prilagođava ciljevima koje želi ostvariti u radu sa njim. Ukoliko takav pristup iziskuje dosta resursa, izvodljivo je i sastavljanje grupa od više osuđenika sa dodeljenim mentorom radi grupne diskusije i rada tokom trajanja kazne zatvora. Drugi predlog usmeren je na postpenalnu zaštitu u vidu praćenja i podržavanja osuđenika po izlasku iz zavoda kroz redovnu, unapred najavljenju posetu bivših osuđenika u cilju proveravanja njihovog napretka. Jedna od bitnih stavki takođe odnosi se i na informisanje osuđenika o svim korisnim informacijama koje bi im olakšale prve dane na slobodi (Đorović et al., 2020). Prelazak osuđenog lica iz zavodske ustanove u društvenu zajednicu predstavlja kritičan tranzitni period, čija uspešnost zavisi od brojnih faktora na individualnom-ličnom nivou, porodičnih, bračnih i socijalnih odnosa, ali i društvenom nivou kroz ulogu lokalne zajednice, službi socijalne zaštite i državne politike (Dimovski & Kostić, 2011).

Sagledavanjem zakona u poslednjoj deceniji kojima se postavljaju temelji razvoja postpenalne podrške, uočljivi su isti principi sa predviđanjem lakoće sprovođenja prihvata, koji zaostaje odmah nakon kreiranja programa za otpust. Predlaže se bolje osmišljavanje, a zatim i sprovođenje adekvatnih programa podrške na društvenom nivou sa jasno

definisanim načinima njihove realizacije. Stoga, iz svega napisanog možemo zaključiti da se radi o nedovoljno istraženju fazi resocijalizacije, koja bi mogla da predstavlja zaista krajnju fazu reintegracije, samo ukoliko bi se pristupilo sa ozbiljnošću i svešću da je neophodno zajedničko delovanje državnog aparata, porodice, okruženja i prestupnika, kao karika u lancu, bez kojih nije moguće ostvarenje prevencije kriminala.

Literatura

- Batrićević, A., & Srnčić, J. (2013). Uloga udruženja građana u postpenalnom tretmanu. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 51(2), 129–155.
- Batrićević, A. Paraušić, A., & Kubiček A (2020). Prison Based Educational Programs as a Means to Promote Ex-Prisoners' Right to Labour. In G. Ilik & A. Stanojaska (Eds.). *Conference Proceedings of the International Scientific Conference "Towards a Better Future: Human rights, Organized crime and Digital society"* (pp. 140–154). St. Kliment Ohridski University, Faculty of Law, Kicevo.
- Bobić, A. (2011). Resocijalizacija osuđenih lica kao faktor smanjenja kriminala. *Pravo-teorija i praksa*, 28, 4–6.
- Đorović, U., Matošević, J., Milošević, L., Nikolić, M., & Romanov, V. (2020). Potrebe i izazovi bivših osuđenih lica u procesu resocijalizacije i reintegracije – iskustva udruženja građana „Posle kiše“ iz Kragujevca. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 39(2–3), 9–26. <https://doi.org/10.47152/ziksi2020231>
- Halushka, J. (2016). Work wisdom: Teaching former prisoners how to negotiate workplace interactions and perform a rehabilitated self. *Ethnography*, 17(1), 72–91. <https://doi.org/10.1177/1466138115609625>
- Ignjatović, Đ. (2018). *Kriminologija* (14. izdanje). Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet.
- Igrački, J. (2020). *Efekti zatvora u resocijalizaciji osuđenika*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Ilijić, Lj. (2016). *Uticao obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja na redukciju rizika recidivizma kod osuđenih lica* [Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju]. Nacionalni repozitorijum disertacija u Srbiji. https://hdl.handle.net/21.15107/rcub_nardus_6758
- Ilijić, Lj., & Maljković, M. (2015). Postinstitucionalni tretman osuđenika. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 34(1), 181–191.
- Jovanić, G. (2010). Krivično-pravni i penološki recidivizam osuđenih lica. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 9(2), 271–282.
- Kostić, M., & Dimovski, D. (2011). Postpenalna pomoć kao oblik tretmana i/ili kriminalno-politička mera – prostor i načini njene primene. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 58, 23–39.

- McNeeley, S. (2023). The Effects of Vocational Education on Recidivism and Employment Among Individuals Released Before and During the COVID-19 Pandemic. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 67(3), 1–25. <https://doi.org/10.1177/0306624X231159886>
- Nacionalna služba za zapošljavanje. (2013, April 15). *Podrška stručnom obrazovanju i obuci u zatvorskim ustanovama Srbije*. <https://www.nsz.gov.rs/sadrzaj/podrska-strucnom-obrazovanju-i-obuci-u-zatvorskim-ustanovama-srbije/7694>
- Opus Puls. (2022, Avgust 12). *Postpenalni tretman*. <https://opuspuls.wixsite.com/zatvori/postpenalni-tretman>
- Petrović, V., & Jovanić, G. (2022). Procena rizika od recidivizma u zatvorskom sistemu-dostignuća i izazovi. *Bezbednost*, 64(2), 22–43. <https://doi.org/10.5937/bezbednost2202022P>
- Petrović, V., Jovanić, G., & Luković, M. (2017). Efektivnost radnih programa u zatvorima – primeri pojedinih programa u SAD. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(4), 491–516. <https://doi.org/10.5937/specedreh16-14182>
- Srnić, J., Kovačević, N., & Nikolić, N. (2014). *Život posle zatvora-rezultati istraživanja potreba osuđenih lica u postpenalnom periodu*. Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć – NEOSTART.
- Srnić-Nerac, J., & Vasiljević-Prodanović, D. (2022). Značaj razvoja programa postpenalnog prihvata u Srbiji. U B. Jablan (Ur.), *Zbornik radova sa Nacionalnog naučnog skupa „Obrazovanje i rehabilitacija odraslih osoba sa smetnjama u razvoju i problemima u ponašanju“*, Beograd, 21. decembar 2022 (str. 167–174). Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Srnić, J., & Vulević, D. (2016). *Moderno društvo i postpenalna praksa*. Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć – NEOSTART.
- Stevanović, I. (2020). *Izazovi u postpenalnom prihvatu maloletnih učinilaca krivičnih dela u Srbiji (norme, praksa i mere unapređenja)*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Stevanović, I., Međedović, J., Petrović, B., & Vujičić, N. (2018). *Ekspertska istraživanje i analiza povrata u Republici Srbiji*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Misija OEBS u Srbiji.
- Turudić, J., & Malčić, B. (2023). Komparativna analiza obrazovnih programa u penalnim ustanovama SAD-a, Švedske i Srbije. *Zbornik Odseka za pedagogiju*, 32, 51–69. <http://dx.doi.org/10.19090/zop.2023.32.51-69>
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODOC). (2020). *Handbook on Restorative Justice Programmes Second Edition*. United Nations.
- Vasiljević-Prodanović, D. (2015). Postpenalna pomoć: Karika koja nedostaje. U M. Vuković (Ur.), *Zbornik radova – 9. Međunarodni naučni skup „Specijalna edukacija i rehabilitacija danas“*, Beograd, 25–27. septembar 2015. (str. 169–173). Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Vujičić, N. (2023). *Izvršenje kazne zatvora i odustajanje od kriminalnog ponašanja* [Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet]. Repozitorijum Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu. <http://repozitorijum.pravnifakultet.edu.rs/id/eprint/1159>

Pravni izvori

Pravilnik o tretmanu, programu postupanja, razvrtavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica, Službeni glasnik Republike Srbije br. 66/2015-33. (2015).

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Službeni glasnik Republike Srbije br. 55/2014 (2014) i 35/2019. (2019).

Zakon o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, Službeni glasnik Republike Srbije br. 55/2014 (2014) i 87/2018. (2018).

Post-Penal Assistance Through the Rehabilitation and Training of Convicts as a Factor in Reducing Recidivism*

Milica Simović²⁷

In recent years, there has been significant discussion about the contribution of treatment activities as key factors in the rehabilitation of offenders, which not only serve their rehabilitative function but also play a role in reducing recidivism rates and facilitating the reintegration of former offenders into society. The question of recidivism among offenders has been linked to numerous factors influencing their return, often without clarifying the main tenets of post-penal acceptance as effective programs that every offender should benefit from upon release from prison. What constitutes post-penal acceptance, how much it contributes to the longevity of offenders staying free, the challenges it faces, and its prospects are the main questions addressed in this work, aimed at raising awareness in the broader community about this complex, under-researched criminological area.

KEYWORDS: post-penal treatment / work engagement / vocational training / recidivism / resocialization

PRIMLJENO: 29.4.2024.

REVIDIRANO: 24.6.2024.

PRIHVACENO: 7.7.2024.

---

* Predloženo citiranje: Simović, M. (2024). Postpenalni prihvatao kroz osposobljavanje osuđenika kao faktor smanjenja recidivizma. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 43(1–2), 95–109. <https://doi.org/10.47152/ziksi2024015>

²⁷ Master of Law.

©2024 by authors

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).